

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 1 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Γεώργιος
Πολυχρονόπουλος Σταυρούλα
Μπασιτέα Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Πραγματολογία και προβλήματα λόγου – τρόποι αντιμετώπισης

Ζωή Ζαχάκου

doi: [10.12681/edusc.225](https://doi.org/10.12681/edusc.225)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ζαχάκου Ζ. (2016). Πραγματολογία και προβλήματα λόγου – τρόποι αντιμετώπισης. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(1), 482–491. <https://doi.org/10.12681/edusc.225>

Πραγματολογία και προβλήματα λόγου – τρόποι αντιμετώπισης

Ζωή Ζαχάκου

Φιλολόγος – Γλωσσολόγος με εξειδίκευση στην ειδική αγωγή

Zoi_karditsa@yahoo.com

Περίληψη

Η επικοινωνία μας με τους άλλους ανθρώπους είναι αυτή που μας καθορίζει από τα πρώτα λεπτά κιάλας της ζωής μας. Διαφορετικοί τρόποι επικοινωνίας από διαφορετικούς ανθρώπους σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Ωστόσο, συχνό είναι το φαινόμενο άνθρωποι να μην μπορούν να επικοινωνήσουν: να μην κατανοούν τα λεγόμενά των άλλων, να μην μπορούν να εκφράσουν αυτό που επιθυμούν να πουν ή ακόμα και να παρανοούν αυτά που τους λέγονται.

Για την κατανόηση του προβλήματος αυτού στην παρούσα αναπτύσσεται συνοπτικά το τι είναι η γλωσσολογία και τι η πραγματολογία, ώστε να γίνει αντιληπτή μια από τις βασικές αιτίες των προβλημάτων επικοινωνίας: η αδυναμία ή και η απουσία πραγματολογικής ικανότητας, καθώς και το αν υπάρχουν – και ποιες είναι αυτές – διαφορές στον πραγματολογικό τομέα ανάλογα με το φύλο. Ολοκληρώνοντας, παρουσιάζονται τρόποι πρόληψης αλλά και αντιμετώπισης των πραγματολογικών αυτών αδυναμιών.

Συμπερασματικά, η κατάκτηση της πραγματολογίας συμβάλλει σημαντικά στην ικανότητα της επικοινωνίας ανεξάρτητα από το φύλο και επομένως, προλαμβάνουμε και αντιμετωπίζουμε έγκαιρα τις δυσκολίες που προκύπτουν ανάλογα με την ιδιαιτερότητα του κάθε παιδιού κι όχι ανάλογα με το φύλο του.

ΛέξειςΚλειδιά: πραγματολογία, διαταραχές επικοινωνίας, φύλο, πρόληψη, αντιμετώπιση

Abstract

Our communication with other people is what defines us from the very first minutes of life. Different modes of communication from different people in different social groups. However, frequent is the phenomenon of some people who can not communicate: they do not understand what others say, they can not express themselves or they misunderstand what is said.

To understand this problem in this brief is developed what linguistics and what the pragmatics are, in order to be seen as one of the main causes of communication problems: the weakness or absence of factual capacity, and whether there are - and which are - differences in the factual area according to gender. In conclusion, they are presented ways to prevent and deal with these factual weaknesses.

Summing up, the conquest of pragmatics contributes significantly to the communication capability regardless of gender and therefore, anticipate and promptly treat the difficulties that arise depending on the specific needs of each child and not on gender.

Keywords: pragmatics, communication problems, gender, prevention, confrontation

Γλωσσολογία

Συχνά οι μαθητές παραπονιούνται για τη χρησιμότητα όλων όσων διδάσκονται στο σχολείο και ειδικά στα μαθήματα της ελληνικής γλώσσας – νέας και

αρχαίας – καθώς και της λογοτεχνίας. Ασκήσεις, όπως η εκμάθηση της γραμματικής και του συντακτικού, η εύρεση συνωνύμων και αντωνύμων, η δημιουργία προτάσεων, η εύρεση ομόρριζων λέξεων, το διάβασμα κειμένων και η νοηματική ανάλυσή τους, ερωτήσεις κατανόησης, περιλήψεις και εκθέσεις, είναι ορισμένες μόνο από αυτές που διδάσκονται και τους προκαλούν «πονοκέφαλο». Έτσι, αντιστρέφοντας την ερώτησή τους δημιουργείται ένας νέος προβληματισμός μέσω του οποίου γίνεται απόλυτα κατανοητό το γιατί πρέπει να διδάσκονται τα ανωτέρω στο σχολείο: «Τι γίνεται όταν κάποιος δε γνωρίζει τη γλώσσα του;»

Η επιστήμη που ασχολείται με τη χρήση, τη χρησιμότητα και την απόκτηση της γλώσσας, καθώς επίσης και με το ποια είναι τα κοινά στοιχεία μεταξύ των γλωσσών, ποια τα διαφοροποιητικά και μοναδικά χαρακτηριστικά της κάθε γλώσσας, ακόμα και το πώς και γιατί αλλάζει ή πεθαίνει μια γλώσσα είναι η γλωσσολογία (γλώσσα + λόγος, δηλαδή μιλάμε για τη γλώσσα).

Η γλωσσολογία διακρίνεται σε δύο κατηγορίες: τη θεωρητική και την εφαρμοσμένη. Η εφαρμοσμένη γλωσσολογία εξετάζει τις συνθήκες υπό τις οποίες χρησιμοποιείται και κατακτάται η γλώσσα από τη γλωσσική κοινότητα. Η θεωρητική μελετά τη γλώσσα βάσει των επιπέδων ανάλυσής της, δηλαδή του μορφολογικού, συντακτικού, σημασιολογικού και πραγματολογικού. Από αυτά, η γνώση και κατάρκτηση του πραγματολογικού επιπέδου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση και επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, κι αυτό, γιατί η ανάγκη για επικοινωνία βρίσκεται πριν την αναζήτηση της μορφής και του περιεχομένου των λέξεων που θα χρησιμοποιηθούν.

Η Πραγματολογία

Η πραγματολογία είναι κλάδος της θεωρητικής γλωσσολογίας του οποίου ο ορισμός είναι δύσκολο να δοθεί με απόλυτη ακρίβεια, επειδή διαφορετικοί τρόποι αντίληψης του τι είναι δίνουν και διαφορετικούς ορισμούς.

Για τον Κ. Κανάκη¹ σημαίνει τη «μελέτη μιας συγκεκριμένης πλευράς της γλωσσικής σημασίας: της μη-αληθειακής, της συνομιλιακής, της κοινωνικής. Είναι η όψη της μελέτης της σημασίας που ξεπερνά τη στενή, κυριολεκτική και αφηρημένη σημασία των λέξεων, όπως αυτή αναφέρεται στα λεξικά, και έτσι, ταυτίζεται με τη συμφραστική, έξω – λογική και συχνά υπέρ – προτασιακή σημασία των γλωσσικών εκφράσεων. Είναι επιφορτισμένη με το δύσκολο έργο της ερμηνείας των εκφωνημάτων στα συμφραζόμενά τους, δηλαδή με αυτό που εννοεί ο ομιλητής – το πλέον άυλο και φευγαλέο κομμάτι της γλωσσικής ανάλυσης».

Επομένως, κάποιος κατέχει την πραγματολογία όταν μπορεί να αντιληφθεί και να κατανοήσει όχι μόνο αυτό που ο ομιλητής εννοεί με τα λεγόμενά του αλλά και το λόγο της αλλαγής του ύφους και του τρόπου με τον οποίο μιλάει σε διαφορετικές περιστάσεις.

Ήδη από τον ορισμό γίνεται φανερό το μέγεθος της σημασίας της στην ανθρώπινη επικοινωνία. Κατέχοντας το πραγματολογικό επίπεδο μπορεί κανείς να οργανώσει το λόγο του και στη συνέχεια να μεταδώσει επιτυχώς το μήνυμά του στους συνομιλητές του, αλλά και να κατανοήσει όσα άλλοι μεταδίδουν σε αυτόν.

Προβλήματα ομιλίας και λόγου – διαταραχές επικοινωνίας

Η σημαντικότερη δυσκολία που παρατηρείται κατά την επικοινωνία είναι η κατανόηση των λεγομένων του συνομιλητή (δηλαδή η κατάρκτηση και χρήση της

¹Κανάκης Κ. , Εισαγωγή στην Πραγματολογία, γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης, εκδόσεις εικοστού πρώτου, Αθήνα, 2007

πραγματολογικής ικανότητας). Αυτή είναι και η βασικότερη αιτία των διαταραχών της επικοινωνίας.

Οι διαταραχές της επικοινωνίας εντάσσονται στα Προβλήματα Λόγου και ομιλίας, όρο ομπρέλα που περιλαμβάνει τόσο τις γλωσσικές διαταραχές όσο και τις γλωσσικές δυσλειτουργίες. Με τον όρο «λόγος» νοείται το κωδικοποιημένο σύστημα που χαρακτηρίζει την κάθε φυσική γλώσσα, ενώ «ομιλία» είναι η εφαρμογή του συστήματος αυτού στην καθημερινότητα, τα μηνύματα που μεταφέρει ο καθένας από εμάς. Κατά το Saussure μάλιστα, ο λόγος είναι μία μουσική συμφωνία που χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένη δομή και η ομιλία με τις διαφορετικές εκτελέσεις αυτής της συμφωνίας.

Ταξινομήσεις των προβλημάτων λόγου και ομιλίας²:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
1) Φωνολογική διαταραχή:	Δυσφωνία, αφωνία
2) Διαταραχές στην άρθρωση:	Δυσλαλία, Δυσαρθρία -Αναρθρία
3) Διαταραχές στη ροή:	Τραυλισμός
4) Προβλήματα στη γλωσσική ανάπτυξη:	Διαταραχές στο Γραμματολογικό, Πραγματολογικό- Σημασιολογικό μέρος του λόγου: Σύνδρομο Asperger, Ελλιπής Φωνολογική επίγνωση, Δυσφασία
5) Διαταραχές της επικοινωνίας:	Διαταραχή της Γλωσσικής Έκφρασης (ExpressiveLanguageDisorder) Μεικτή Διαταραχή της Γλωσσικής Πρόσληψης κι Έκφρασης
6) Άλλα προβλήματα:	Αγνωσία, Δυσγνωσία , Αφασία Αλαλία - Μουτισμός, Επιλεκτική αλαλία, Ψυχωσικός μονόλογος Αυτισμός
7) Προβλήματα στην ανάπτυξη :	ηχολαλία, αυτισμός, γλωσσολογική καθυστέρηση
8) Προβλήματα στο γραπτό λόγο- Ειδικές μαθησιακές δυσκολίες:	Δυσλεξία, Δυσγραφία, Δυσορθογραφία

Από τα προαναφερθέντα προβλήματα, οι διαταραχές της επικοινωνίας σε συνδυασμό με ό,τι αφορά το πραγματολογικό επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας κρίνεται ως το βασικότερο, για λόγους που αναπτύσσονται παρακάτω.

Οι διαταραχές της επικοινωνίας, σύμφωνα με τον πίνακα, διαιρούνται σε: α) διαταραχή της γλωσσικής έκφρασης ή ειδική γλωσσική διαταραχή και β) μεικτή διαταραχή της γλωσσικής πρόσληψης και έκφρασης.

Διαταραχή της γλωσσικής έκφρασης ή Ειδική Γλωσσική Διαταραχή (ΕΓΔ)

²Πηγή: <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3635/1073.pdf>

Η Ειδική Γλωσσική Διαταραχή - ΕΓΔ (Specific Language Impairment- SLI) είναι η καθυστερημένη και ελλιπής ανάπτυξη των γλωσσικών δεξιοτήτων σε επαρκώς φυσιολογικό γλωσσικό και κοινωνικό περιβάλλον χωρίς την παρουσία εμφανών οργανικών βλαβών στο Κεντρικό Νευρικό Σύστημα, χωρίς την ύπαρξη αισθητηριακών αναπηριών (όρασης, ακοής) και με φυσιολογικό δείκτη νοημοσύνης³.

Πρόκειται για διαταραχή που εμφανίζεται στα παιδιά μόνο, αλλά δεν αποτελεί πρόβλημα μόνο της παιδικής ηλικίας, καθώς οι επιπτώσεις της στο άτομο – σε όλους τους τομείς της ζωής του – το ακολουθούν σε όλη του τη ζωή και την επηρεάζουν σημαντικά.

Στην Ελλάδα χρησιμοποιείται συχνά ο όρος αναπτυξιακή γλωσσική διαταραχή ή αναπτυξιακή δυσφασία. Ειδικά ο δεύτερος μπορεί να πει κανείς ότι αποδίδει πλήρως τις δυσκολίες της διαταραχής: δυσ- (αρχαιοελληνικό μόριο που σημαίνει δυσκολία) + ρ. φημί (αρχαιοελληνικό ρήμα που σημαίνει λέω, υποστηρίζω). Άρα, ο όρος στο σύνολό του και σε «ελεύθερη μετάφραση» σημαίνει τη δυσκολία κάποιου να μιλήσει, να εκφραστεί, να υποστηρίξει αυτά που σκέφτεται.

Τα χαρακτηριστικά αυτής της διαταραχής είναι ποικίλα, ωστόσο τα βασικότερα από αυτά είναι τα εξής: πολύ φτωχό λεξιλόγιο και πολύ απλή γραμματική δομή κι άρα δημιουργία ασύνδετων προτάσεων, συχνή χρήση φράσεων χωρίς εννοιολογικό περιεχόμενο, αδυναμία εύρεσης κατάλληλων λέξεων προκειμένου να διατυπώσει ορθώς αυτό που θέλει να πει, πολλές επαναλήψεις, δε μπορεί να δημιουργήσει σύνθετες λέξεις, δεν κατανοεί ιδιωματισμούς, μεταφορές, παρομοιώσεις και αφηρημένες έννοιες, αδυνατεί να διακρίνει την ενεργητική από την παθητική φωνή, κι ίσως αυτό, όπως και τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα, να οφείλεται στην αδυναμία του να απομνημονεύει. Έτσι, δημιουργείται ακόμα μία δυσκολία, η εκτέλεση σύνθετων οδηγιών που πιθανόν να του δοθούν κατά την επικοινωνία του με τους άλλους.

Όπως, όμως, συμβαίνει με όλες τις μαθησιακές και μη δυσκολίες, τα χαρακτηριστικά αυτά είναι κοινά στις πλείστες των περιπτώσεων, ωστόσο η συχνότητα και η ένταση εμφάνισής τους διαφοροποιούνται από άτομο σε άτομο, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

Παραδείγματα:

1) κάνει κρύο!

Όποιος στερείται πραγματολογικής ερμηνείας, δε θα καταλάβει ότι ο συνομιλητής του του ζητά έμμεσα να κλείσει το παράθυρο για παράδειγμα ή να ανάψει τη θέρμανση.

2) το ψυγείο είναι άδειο!

Και εδώ μπορεί να μη γίνει αντιληπτό τουπονόημα του συνομιλητή, ότι πρέπει να αγοράσουν τρόφιμα.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ο μη κατέχων την πραγματολογία πιθανόν να συμφωνήσει ή να διαφωνήσει, αλλά δε θα προβεί στις απαραίτητες ενέργειες, αν δεν του το υποδείξει κάποιος. Και αυτό, επειδή δεν έχει κατανοήσει το μήνυμα που του μεταδίδεται.

Μεικτή Διαταραχή στη γλωσσική έκφραση

Όπως δηλώνει και ο ίδιος ο όρος, πρόκειται για διπλή διαταραχή. Τα άτομα όχι μόνο δεν κατανοούν τα λεγόμενα των συνομιλητών τους (όπως στην ΕΓΔ), αλλά δεν

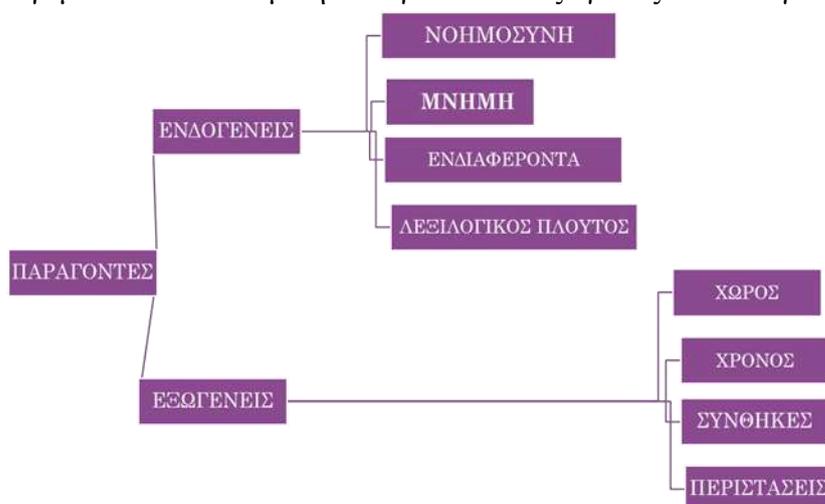
³ΜαριλήΔαφνή–Λογοθεραπεύτρια, άρθρο στο διαδίκτυο: <http://bespecial.gr/40-2014-02-17-12-15-08>

μπορούν και να εκφραστούν. Έτσι, η δυσκολία στην επικοινωνία με τους άλλους φαίνεται να είναι ακόμη πιο μεγάλη. Επικοινωνία σημαίνει ανταλλαγή γνώσεων και πληροφοριών, κι όταν αυτό δε συντελείται, τότε παύει και η συναναστροφή με τους γύρω. Έτσι, στα παραπάνω παραδείγματα δε θα μπορούσε ούτε να κατανοήσει ούτε να πει: κι εγώ κρυώνω, τι θέλεις να κάνω; ή θέλεις να πάμε να ψωνίσουμε;

Οι πραγματολογικές δυσκολίες δεν εμφανίζονται σε όλους στον ίδιο βαθμό. Υπάρχουν διαβαθμίσεις⁴:

- α) ήπιες (φυσιολογικώς ανεπτυγμένα άτομα)
- β) μέτριες (ΔΑΔ, αναπτυξιακές διαταραχές λόγου)
- γ) σοβαρές (φάσμα αυτισμού και σοβαρές ψυχώσεις)

Ανεξάρτητα από το βαθμό εμφάνισής της, η δυσκολία στην κατανόηση των λεγομένων των συνομιλητών έγκειται σε εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντες⁵:

Όπως γίνεται φανερό, σημαντικό ρόλο στην κατανόηση διαδραματίζει και η ανάπτυξη του λεξιλογικού πλούτου, αλλά και οι εκάστοτε συνθήκες και περιστάσεις ομιλίας.

Η διεύρυνση, λοιπόν, του λεξιλογίου με κάθε τρόπο (λογοτεχνία, συνώνυμα, ρίζες λέξεων κτλ) είναι ένας πολύ σημαντικός σύμμαχος στην κατανόηση των λόγων του άλλου κι άρα με τη σειρά του στην καλύτερη και ουσιαστικότερη επικοινωνία.

Σύμφωνα με τους πραγματολογικούς «κανόνες» το άτομο πρέπει για να μπορεί να επικοινωνήσει, να οργανώσει πρώτα – πρώτα το λόγο του, ώστε να κατορθώσει στη συνέχεια να μεταφέρει ορθά το μήνυμα που επιθυμεί, αλλά και να κατανοεί την επικοινωνιακή πρόθεση των συνομιλητών του και ειδικά όταν αυτή διαφοροποιείται.

Στους κανόνες αυτούς υπάγονται και οι εξής πράξεις – ενέργειες που επιτελούνται κατά την ομιλία:

Α) εκφωνητική πράξη → παραγωγή λέξεων με νόημα

Β) προλεκτική πράξη → η πρόθεση του ομιλητή

Γ) διαλεκτική πράξη → η επίδραση του εκφωνήματος και η αντίδραση του ακροατή σε αυτό.

Η πολυπλοκότητα αυτή της ομιλίας δεν επιτρέπει στα άτομα να επικοινωνούν, αν δεν γνωρίζουν πώς να επιτύχουν σε καθεμιά από τις παραπάνω πράξεις.

⁴Ιωάννης Βογινδρούκας, Πραγματολογικές δεξιότητες σε παιδιά με αυτισμό, άρθρο στο <http://www.autismhellas.gr/files/el/pragmatologikes.doc>

⁵Δράκος Γ., Σύγχρονα θέματα της ειδικής παιδαγωγικής, προβληματισμοί – αναζητήσεις – προοπτικές, διάδραση, Αθήνα (Ζεφύρι), 2011

Το ακόμα πιο δύσκολο που επιτελείται σε συγχρονία με τα παραπάνω είναι η αλλαγή του τρόπου ομιλίας ανάλογα με το ακροατήριό τις εκάστοτε συνθήκες, στις οποίες πραγματώνεται η ομιλία. Η αδυναμία, λοιπόν, του ατόμου να κατέχει τις παραπάνω γνώσεις, οδηγεί σε έλλειψη της επικοινωνιακής πραγματολογίας και επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις, όχι μόνο στο πραγματολογικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο κοινωνικής συναλλαγής.

Επιπτώσεις από τις πραγματολογικές ελλείψεις

Αρχικά τα άτομα με πραγματολογικές ελλείψεις, δεν είναι περίεργα και έτσι δε θέτουν ερωτήσεις, δε νιώθουν την ανάγκη να μάθουν πράγματα ή να ζητήσουν εξηγήσεις για ό,τι δεν κατάλαβαν ή για ό,τι θέλουν να μάθουν. Η δυσκολία αυτή τους οδηγεί στο να μην κατανοούν και τα αστεία των άλλων, άρα να μην έχουν χιούμορ και επομένως να μην γελούν στα ανέκδοτα ή και στα πειράγματα, αλλά αντίθετα τις περισσότερες φορές, αν όχι πάντα, πιστεύουν ότι οι άλλοι συνεχώς τους κοροϊδεύουν. Δεν κατανοούν, επίσης, τις πολύσημες λέξεις, τις μεταφορές, τους ιδιωτισμούς και τα υπονοούμενα, με αποτέλεσμα όλα να τα εκλαμβάνουν με απόλυτο τρόπο. Και αυτό, γίνεται φανερό κι από το γεγονός ότι χρησιμοποιούν την παπαγαλία για να μάθουν κάτι ή ακόμα και να μεταφέρουν κάποια γνώμη, χωρίς να την κατανοούν. Όλα αυτά σε μεγάλο βαθμό οφείλονται στο μειωμένο ενεργητικό ή ακόμα και παθητικό λεξιλόγιο που έχουν αποκτήσει. Η λάθος χρήση αντωνυμιών σε συνδυασμό με όλα τα παραπάνω δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο τη χρήση του λόγου, με αποτέλεσμα τη γενικότερη δυσκολία στις σημασιολογικές διεργασίες που επιτελούνται κατά την ομιλία και την επικοινωνία.

Η γνώση της γραμματικής και του συντακτικού συμβάλλει άμεσα στην ανάπτυξη της πραγματολογικής ικανότητας, αφού αυτοί είναι οι δείκτες οργάνωσης του λόγου μας. Γι' αυτό και η εκμάθησή τους δεν πρέπει να γίνεται επιφανειακά. Αποτελούν τους βασικότερους παράγοντες της γλώσσας ενός λαού, τους οποίους αν κάποιος αγνοεί – εξαιτίας γενετικών ή άλλων παραγόντων - δε μπορεί να κατανοήσει τους γύρω του και άρα δε θα μπορεί να επικοινωνήσει και να ενταχθεί ομαλά όχι μόνο στις ομάδες των συνομηλίκων αλλά και στην κοινωνία γενικότερα, αφού δε θα μπορεί να ανταποκριθεί επαρκώς στις απαιτήσεις της.

Όμως, οι παραπάνω ελλείψεις έχουν ως άμεση και σοβαρή συνέπεια δυσκολίες στο κοινωνικό επίπεδο. Και αυτό, επειδή, αρχικά, δυσκολεύονται να διατηρήσουν μια συζήτηση στην οποία συμμετέχουν. Μάλιστα, προκειμένου να ξεκινήσουν μια συζήτηση προτιμούν να επιλέξουν το θέμα που θα τεθεί. Αυτό με τη σειρά του ενισχύει τη χαμηλή τους αυτοπεποίθηση, τους αποδυναμώνει ψυχικά και σιγά σιγά αρχίζουν να κλείνονται στον εαυτό τους και να μην έχουν διάθεση και πρόθεση για επικοινωνία και κοινωνική συναναστροφή. Αφού, λοιπόν, δυσκολεύονται να επικοινωνήσουν με τους άλλους και να συμμετέχουν σε συζητήσεις, δε μπορούν να συμμετέχουν και στα ομαδικά παιχνίδια. Πρόκειται για μια από τις βασικότερες δραστηριότητες των παιδιών που τους προσφέρει τις γνωριμίες, το ομαδικό πνεύμα, την ευγενή άμιλλα, την ψυχαγωγία και τη διασκέδαση, το γέλιο, το πώς να αντιμετωπίζουν τις συγκρούσεις που προκύπτουν κάθε φορά αλλά και πολλά ακόμα οφέλη κοινωνικής συμπεριφοράς, τα οποία βελτιώνουν τη διανοητική τους κατάσταση και οδηγούν στη διατήρηση της ψυχικής υγείας και ισορροπίας τους.

Συχνότητα εμφάνισης στα δύο φύλα - αιτιολογία - διαφορές

Ο ρόλος του φύλου αποτελεί βασικό στοιχείο για τις γλωσσολογικές μελέτες, καθώς αποτελεί ισχυρό παράγοντα γλωσσικής διαφοροποίησης των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας.

Η διαφοροποίηση αυτή, σύμφωνα με το Γ. Μικρό⁶ εντείνεται από τη γλωσσική παραγωγή και τη συχνότητα χρήσης συγκεκριμένων τύπων ως τη γλωσσική αντίληψη καλύπτοντας όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης. Η αντίληψη του φύλου μέσα από τη γλώσσα εξαρτάται στενά από τα κοινωνικά στερεότυπα που επικρατούν σε μια συγκεκριμένη κοινωνία.

Αφού παρατηρείται διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο χρήσης της γλώσσας, γεννάται το ερώτημα αν υπάρχει διαφοροποίηση και στα προβλήματα λόγου. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει, το 7-10% των παιδιών ηλικίας 2 ετών μπορεί να παρουσιάζουν ειδική γλωσσική διαταραχή, ωστόσο οι περισσότερες έρευνες εστιάζουν στο ότι από αυτά τα ποσοστά τα αγόρια είναι εκείνα που αντιμετωπίζουν τέσσερις φορές περισσότερο από τα κορίτσια προβλήματα σχετικά με τη γλώσσα, την επικοινωνία και το λόγο τους γενικότερα.

Αρκετά σημαντικό ποσοστό οφείλεται τόσο σε βιολογικούς και οργανικούς παράγοντες όσο και στο κοινωνικό και γλωσσικό περιβάλλον, όπου αναπτύσσεται το παιδί. Τα αγόρια είναι πιο ευάλωτα σε περιγεννητικές, προγεννητικές αλλά και μεταγεννητικές δυσλειτουργίες, που σε συνδυασμό με τη συνύπαρξη γλωσσικών και περιβαλλοντικών παραγόντων, όπως αυτοί ποικιλοτρόπως παρουσιάζονται από χώρα σε χώρα, αλλά και από κοινωνική ομάδα σε κοινωνική ομάδα, και την κοινωνική θέση του κάθε φύλου στις διάφορες κοινωνίες (στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα παρατηρείται αυξημένο αυτό το φαινόμενο, αφού ο διαχωρισμός των ρόλων είναι έντονος), δίνουν ευκρινώς το προφίλ ενός παιδιού το οποίο μπορεί να εμφανίσει μεγάλες δυσκολίες στο λόγο του. Σημαντικό ρόλο στη δημιουργία αυτών των δυσκολιών διαδραματίζει και η νοητική ανάπτυξη του ατόμου. Είναι ευρέως γνωστό ότι τα αγόρια αναπτύσσονται πιο αργά από τα κορίτσια, τα οποία ωριμάζουν νωρίς σε όλους τους τομείς της ψυχοσωματικής τους ανάπτυξης. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού είναι ότι τα κορίτσια 18 μηνών μπορούν να πουν 38 λέξεις και τα αγόρια μόλις 14, ενώ στην ηλικία των 25 μηνών οι λέξεις αυξάνονται σε 78 για τα κορίτσια και σε μόλις 49 για τα αγόρια. Παρόλα αυτά όμως, οι Μ.Ο. δεικτών γενικής νοημοσύνης των δύο φύλων έχει παρατηρηθεί ότι ΔΕ διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους.

Οι μικρές, τελικά, διαφορές που παρουσιάζονται και συγκεκριμένα ως προς την εμφάνιση των προβλημάτων λόγου αποτελούν την εξαίρεση, καθώς ο αριθμός τους είναι ασύγκριτα μικρός εν συγκρίσει με τις ομοιότητες που αποτελούν τον κανόνα. Συχνά, ωστόσο, οι διαφορές αυτές τείνουν να γενικεύονται στην κοινωνική ομάδακι έτσι για παράδειγματα αγόρια παρουσιάζονται καλύτερα στα μαθηματικά. ΛΑΘΟΣ. Τα αγόρια ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ να είναι καλύτερα στα μαθηματικά. Στην πραγματικότητα, όμως, πολλά κορίτσια έχουν υψηλούς βαθμούς σε αυτά τα μαθήματα.

Πραγματολογική Πρόληψη προβλημάτων λόγου

Οι ειδικοί της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης μιλούν διαρκώς για πρόληψη και μάλιστα πρώιμη ανεξάρτητα από το φύλο. Με τον όρο πρόληψη δε νοείται μόνο η προσπάθεια μη εμφάνισης ενός προβλήματος, αλλά και η ελάττωση της συχνότητας αυτού, καθώς και των επιπτώσεων που επιφέρει σε όλους τους τομείς της ζωής του παιδιού. Έτσι, κρίνεται σκόπιμο να γίνει από πολύ νωρίς μια σειρά πραγματολογικών ασκήσεων προς επίτευξη του παραπάνω στόχου:

⁶Μικρός Γ., Η ποσοτική ανάλυση της κοινωνιογλωσσικής ποικιλίας, θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις, μεταίχμιο, Αθήνα, 2009

- 1) Ομιλία φυσικής ταχύτητας και καθαρή ήδη από τις πρώτες μέρες γέννησης του παιδιού. Ο μωρουδίστικος τρόπος ομιλίας ΔΕΝ το βοηθά να αναπτυχθεί γλωσσικά, όσο καλός και αν φαίνεται.
- 2) Εμπλουτισμός γλωσσικού περιβάλλοντος του παιδιού με το διάβασμα βιβλίων, παρακολούθηση επιμορφωτικών εκπομπών, γλωσσικά παιχνίδια και επικοινωνία με άτομα που αποτελούν γλωσσικά πρότυπα.
- 3) Πρόκληση – δημιουργία διαλόγου μέσα από ερωτήσεις ανοικτού τύπου, ώστε να αναπτύξει τη γλωσσική του έκφραση και να μάθει την εναλλαγή των ρόλων ομιλητή – ακροατή
- 4) Εφαρμογή της θεωρίας του νου (παιχνίδι, διάλογος, οπτική επαφή) προκειμένου να αντιληφθεί από νωρίς πώς αντιδρά ο συνομιλητής του, να μπαίνει στη θέση του και να τον κατανοεί (άκρως απαραίτητο στα άτομα του αυτιστικού φάσματος).
- 5) Προσπάθεια οργάνωσης της σκέψης του μέσα από διαβαθμιστικές ερωτήσεις πάνω σε θέματα της καθημερινότητας ή ακόμα και στις σειρές που παρακολουθεί (ποιος – πού – πότε – γιατί κτλ).

Σημειώνεται εδώ ότι όσο πιο νωρίς γίνει η παρέμβαση τόσο πιο αποτελεσματική θα είναι, αφού η ανάπτυξη και ο χαρακτήρας του παιδιού ακόμα plάθονται.

Τρόποι αντιμετώπισης των προβλημάτων λόγου και ομιλίας

Αν, ωστόσο, δε ληφθούν από νωρίς προληπτικά μέτρα, τότε το πρόβλημα παραμένει, αν υπάρχει, αλλά ταυτόχρονα εντείνεται ή και προκαλείται. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται έγκαιρη διάγνωση για διεπιστημονική και πολυπαραγοντική αξιολόγηση της γλωσσικής κατάστασής του και άμεση αντιμετώπιση. Αυτή ξεκινά με τη βοήθεια ενός λογοθεραπευτή.

Στη συνέχεια, βασικό ρόλο διαδραματίζει το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού. Οι γονείς είναι εκείνοι που αποτελούν τα γλωσσικά πρότυπά τους και ήδη από τη νηπιακή ηλικία θα πρέπει να τους δίνουν πληθώρα γλωσσικών ερεθισμάτων, ώστε να αναπτύξουν την ικανότητα γλωσσικής έκφρασης. Όταν τα παιδιά δεν έχουν ευκαιρίες για διάλογο και ανατροφοδότηση από την ίδια τους την οικογένεια, κυρίως, αλλά και από το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν, τότε περιορίζονται οι δυνατότητες τους να εκφραστούν λεκτικά και επομένως περιορίζεται η ανάπτυξη της ικανότητας άρθρωσης.

Τέλος, έρχεται το σχολείο. Οι εκπαιδευτικοί γνωρίζοντας ότι έχουν μαθητές στην τάξη τους που αντιμετωπίζουν τέτοιες δυσκολίες θα πρέπει να τους ενθαρρύνουν και να τους οδηγήσουν στην αποτελεσματική αυτοβελτίωση. Ορισμένες από τις πραγματολογικές τεχνικές που μπορούν να ακολουθήσουν προκειμένου να ενεργοποιήσουν την πραγματολογική ικανότητα των παιδιών είναι οι παρακάτω:

- 1) Εύρεση κατάλληλων λέξεων μέσα σε κείμενα με κενά και συμπλήρωση ελλιπών προτάσεων
- 2) Δόμηση αφηγήματος έτοιμου ή της φαντασίας τους
- 3) Επέκταση λεξιλογίου (χρήση συνωνύμων, αντωνύμων, ομορρίζων κτλ)
- 4) Επέκταση ιδιωματικής γλώσσας (γνώση ντοπιολαλιάς, παροιμιών, ιδιωματικών φράσεων, ιδιολέκτου)
- 5) Κατανόηση κειμένου: ασκήσεις ανοικτού και κλειστού τύπου, προφορικά και γραπτά
- 6) Κατανόηση πολύπλοκα δομημένων προτάσεων: δημιουργία τέτοιων προτάσεων και ερωτήσεις κατανόησης πάνω σε αυτές

7) Διόρθωση προτάσεων με μορφοσυντακτικά λάθη

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί πως βασική προϋπόθεση για τις παραπάνω ασκήσεις είναι η χρήση λέξεων ήδη γνωστών στα παιδιά προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο της αποθάρρυνσης, της απογοήτευσης και της παραίτησης από μέρους τους, αν αποτύχουν, επειδή δεν κατανοούν.

Αν προσπαθήσουμε να εξετάσουμε το πώς θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ένα αγόρι κι ένα κορίτσι ο εκπαιδευτικός, θα διαπιστώσουμε ότι οι μέθοδοι δε διαφέρουν, αφού, όπως προαναφέρθηκε, οι δείκτες νοημοσύνης των δύο φύλων δε διαφοροποιούνται σημαντικά και οι δυσκολίες δεν αφορούν το φύλο, αλλά τα γενικότερα ατομικά χαρακτηριστικά. Ωστόσο, χρήσιμο θα ήταν αν ο εκπαιδευτικός γνώριζε ότι τα κορίτσια απομνημονεύουν ευκολότερα φράσεις, προτάσεις, καταστάσεις και γεγονότα σε αντίθεση με τα αγόρια, που παρουσιάζονται πιο επιθετικά, πιο υπερκινητικά και με λιγότερο ενδιαφέρον για ό,τι αφορά τη γλώσσα. Επομένως, στην περίπτωση αυτή, κρίνεται θετικό να είναι τα αγόρια εκείνα που σηκώνονται για να σβήσουν τον πίνακα, να παραδώσουν φυλλάδια, να φέρουν χάρτες και χάρακες από το γραφείο των καθηγητών, και τα κορίτσια εκείνα που θα υπενθυμίζουν στους συμμαθητές τους τις εργασίες τους και θα θυμούνται να είναι πάντα καθαρός ο πίνακας όταν μπαίνει ο καθηγητής. Ως προς τις πραγματολογικές τεχνικές, εξετάζεται και πάλι κοινή αντιμετώπιση. Και στα δύο φύλα πρέπει να αναπτυχθεί η κοινωνική αλληλεπίδραση και επικοινωνία, που επιτυγχάνεται μέσα από παιχνίδια, κυρίως ρόλων, και διαλόγους. Αυτό σε συνδυασμό με τα γλωσσικά προγράμματα MAKATON και PECS οδηγεί στην αποτελεσματικότερη παρέμβαση. Ίσως στα αγόρια, λόγω της επιθετικότητας που εκφράζουν, να είναι πιο επιτακτικό. Ο υπολογιστής αποτελεί ένα βασικό εργαλείο αντιμετώπισης των πραγματολογικών δυσκολιών λόγω της παρουσίας μη πραγματικών επικοινωνιακών καταστάσεων, οπότε το παιδί αποβάλλει το φόβο της αποτυχίας έχοντας το χρόνο που του χρειάζεται για να προετοιμαστεί. Με τα κατάλληλα φωνητικά προγράμματα μπορεί επίσης να μάθει και να βελτιώσει την άρθρωσή του.

Τέλος, σημαντικό για μια σωστή παρέμβαση κρίνεται η συνεργασία και το κοινό πλαίσιο δράσης ανάμεσα στην οικογένεια – το παιδί – το σχολείο – τον ειδικό. Όλοι μαζί πρέπει να δουλεύουν για το παιδί και με το παιδί.

Συμπεράσματα και σκέψεις

Είναι πολύ σημαντικό για την υγιή ψυχική ανάπτυξη του ατόμου η επικοινωνία του με τους άλλους. Για να επιτευχθεί η επικοινωνία απαιτείται η γνώση της γλώσσας, δηλαδή του κοινού κώδικα, της κοινότητας στην οποία αυτό αναπτύσσεται. Ένα φτωχό σε ερεθίσματα περιβάλλον έχει πολύ λίγα γλωσσικά πρότυπα να δώσει στο παιδί. Δεν το προκαλεί να μιμηθεί ό,τι ακούει, αφού υπάρχει ελάχιστη επικοινωνία με τους γονείς με άμεση συνέπεια να δημιουργηθούν διαταραχές όχι μόνο στην εκμάθηση αλλά και στη χρήση της γλώσσας, και μάλιστα, στο βασικότερο από όλα τα επίπεδα ανάλυσής της, το πραγματολογικό.

Οι πραγματολογικές διαταραχές μπορούν να μειώσουν την κοινωνική αποδοχή και να φέρουν ματαίωση, αφού δε βοηθούν το άτομο να επικοινωνήσει με τους γύρω του. Έτσι, συστήνεται έγκαιρη παρέμβαση, ώστε να επέλθουν γρηγορότερα και ουσιαστικότερα αποτελέσματα τα οποία οδηγούν με τη σειρά τους στην εξομάλυνση των δυσκολιών που θα προκύψουν στη μετέπειτα σχολική και ενήλικη ζωή του ατόμου ανεξαρτήτως φύλου. Κι αυτό, διότι αν το παιδί φέρει

τη δυσκολία αυτή στο γυμνάσιο, τότε η παρέμβαση θα είναι δύσκολη. Σε αυτή την ηλικία το γλωσσικό πρόβλημα είναι μια συγκεκριμένη στάση του παιδιού με ήδη εκτεταμένες συνέπειες στη σχολική επίδοση, στην κοινωνικότητα, στη συμπεριφορά αλλά και στην αυτό-εικόνα του.

Το φύλο δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην ύπαρξη, πρόληψη ή αντιμετώπιση αυτών των δυσκολιών, αφού οι διαφορές που παρατηρούνται είναι μικρές. Επομένως, οι εκπαιδευτικοί κυρίως, αλλά και οι γονείς, πρέπει να αναζητούν τρόπους αντιμετώπισης ανάλογα με την ιδιαιτερότητα του κάθε παιδιού κι όχι ανάλογα με το φύλο του στο πλαίσιο ενός κοινού εκπαιδευτικού συστήματος. Ίσως τα αγόρια να απαιτούν από νωρίς λίγο μεγαλύτερη προσοχή, ώστε να αποφευχθούν στην ενήλικη ζωή, όπου το γλωσσικό πρόβλημα είναι πλέον ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ, πιθανές παραβατικές συμπεριφορές, που συνοδεύονται από ταυτόχρονη αύξηση ή δημιουργία ψυχολογικών προβλημάτων, στα πλαίσια της εκτόνωσης και έκφρασής τους.

Τέλος, ας τονιστεί ξανά ότι επιβάλλεται στενή συνεργασία ανάμεσα στους ειδικούς, τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς, ώστε η πρόληψη ή αντιμετώπιση να είναι αποτελεσματικές.

Να ακόμα ένας σημαντικός λόγος γιατί πρέπει, λοιπόν, να μαθαίνει κανείς γλώσσα και λογοτεχνία. Οι υπόλοιποι λόγοι, φυσικά, δεν είναι άλλοι από τη διεύρυνση των πνευματικών οριζώντων, τον εμπλουτισμό των γνώσεων για προσωπική ανέλιξη και ικανοποίηση και διατήρηση της εθνικής ταυτότητας μέσα από την επαφή με τις ρίζες της γλώσσας και της ιστορίας του τόπου μας.

Βιβλιογραφία

- Δράκος, Γ. (2003). *Ειδική παιδαγωγική των προβλημάτων λόγου και ομιλίας* (β' εκδ.). Αθήνα: Ατραπός.
- Δράκος, Γ. (2011). *Σύγχρονα θέματα της ειδικής παιδαγωγικής, προβληματισμοί – αναζητήσεις – προοπτικές*. Αθήνα: Διάδραση.
- Κανάκης, Κ. (2007). *Εισαγωγή στην Πραγματολογία, γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης*. Αθήνα: Εικοστού Πρώτου.
- Μικρός Γεώργιος. (2009). *Η ποσοτική ανάλυση της κοινωνιογλωσσικής ποικιλίας, θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπαδάτος, Ι., & Μπαστέα, Α. (2011). *Θέματα μαθησιακών δυσκολιών και δυσλεξίας*. Αθήνα: Σμυρنيωτάκης.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1994). *Ψυχολογία ατομικών διαφορών, διατομικές – διομαδικές και ενδοατομικές διαφορές και αποκλίσεις*. Αθήνα.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2012). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*. Αθήνα: 2012.